

Mexicaans mozaïek

INTERVIEW MET R. TH. BUVE

Ruim een jaar geleden werd aan de Leidse universiteit een nieuwe vakgroep in het leven geroepen: Talen en Culturen van Latijns-Amerika (TCLA). Daarmee kreeg Leiden er een nieuwe 'area'-studie bij, waarin geschiedenis, antropologie en taal- en letterkunde verenigd zijn. Aan de vakgroep is verbonden professor dr. R.Th. Buve. Hij studeerde niet-westerse sociologie in Leiden, waarna hij aan de universiteit verbonden bleef. Hij doceerde onder meer historische- en ontwikkelings-sociologie. Zijn wetenschappelijk onderzoek richt zich vooral op Mexico en in het bijzonder op de Mexicaanse Revolutie. Zijn dissertatie (1977) handelt over de boerenbewegingen ten tijde van die revolutie. Leidschrift had een gesprek met hem.

"Het probleem is dat ik twee functies heb. Ik ben bijzonder hoogleraar sociale en economische geschiedenis van Latijns-Amerika aan de subfaculteit geschiedenis - maar dat is maar één tiende van mijn baan - en ik ben universitair hoofddocent cultuurkunde van Latijns-Amerika. Die combinatie zie je tegenwoordig wel meer, een prachtige bezuinigingsmanoeuvre; zo hoef je geen echte hoogleraar te benoemen. Het hoofddocentschap cultuurkunde omvat meer dan geschiedenis, ook de studie van de huidige maatschappelijke en culturele verhoudingen is er onderdeel van. Dat zie je ook in de doctoraalfase van de studievariant cultuurkunde. Je hebt studenten die helemaal de richting van geschiedenis uitgaan - die volgen ook veel basisvakken bij geschiedenis om in de discipline thuis te raken - en in Latijns-Amerika onderzoek gaan doen. Ik neem er volgend jaar één of twee mee naar Mexico. Daarnaast zijn er studenten die een sociaalwetenschappelijke opleiding voor onderzoek volgen en met geschiedenis weinig te maken hebben. Dat is mogelijk, omdat de letterenfaculteit in het samenwerkings-

verband met de subfaculteit culturele antropologie en niet-westerse sociologie de mogelijkheid heeft gecreëerd om deze vakken én het vak Methoden en Technieken van sociaal onderzoek in zware pakketten van 800 studiebelastingsuren te volgen. Het pakket Methoden en Technieken - een cursus van anderhalf tot één en driekwart jaar - volg je voordat je het veld ingaat om onderzoek te doen. Ik leid dus aan de éne kant mensen op die archiefwerk gaan doen, aan de andere kant mensen die veldonderzoek gaan doen.

Cultuurkunde is een multidisciplinaire studie en het is dan ook noodzakelijkerwijs een vage term die ik niet uitgevonden heb: hij bestaat ook voor andere 'area'-studies. Binnenskamers lossen we de disciplinaire begeleiding zo op dat Vogel¹, een zuiver historicus en ook als zodanig opgeleid, aan onze studenten die echt de geschiedeniskant opgaan, samen met z'n collega's van de subfaculteit geschiedenis de historische vakopleiding geeft. Samen geven we een aantal gespecialiseerde colleges (thema- of doctoraalwerkcolleges) en bereiden we studenten voor op archiefwerk in Latijns-Amerika, als ze van voldoende niveau zijn. De theoretische vakopleiding antropologie wordt verzorgd door de collega's op het Stationsplein.² Ik heb van te voren gezegd dat ik niet aan concurrentievervalsing zou gaan doen. Het in elkaar zetten van een project, de praktische ervaring in het vak, dat is bijna een tweede natuur, een instinct, dat krijgen ze van mij. Als een student met een ontwerp komt, kan ik direct zeggen of hij dat wel of niet zo moet doen.

Ik heb antropologie altijd met geschiedenis verbonden, dat is voor mij haast een axioma. Geschiedenis kun je niet bedrijven zonder een zekere vorm van antropologische alertheid aan de dag te leggen. Dat geldt in ieder geval voor de twintigste-eeuwse geschiedenis. Ga je verder terug dan wordt het moeilijker, da's logisch want je zult geen tijdgenoten meer vinden. Toch meen ik dat je, vooral als je je, zoals ik nu doe, met micro-geschiedenis bezighoudt, moet proberen die lokale samenleving met een antropologische blik te bekijken. Daar ben ik bepaald niet origineel in, de *Annales* en een aantal Britse en ook Nederlandse historici zijn er al veel eerder mee begonnen.

Je hebt in de antropologie heel lang een stroming gehad die

strikt a-historisch was. Die wilde van geschiedenis niets weten. In de tijd dat ik werd opgeleid is Locher³, een antropoloog, maar met een heel sterke historische gerichtheid, begonnen met een college dat z'n collega's elders in Nederland beslist niet gaven. Dat heette 'historisch begrip', en was een verplicht kandidaatsvak voor alle studenten in de antropologie en de ontwikkelings sociologie. Hij probeerde daarin duidelijk te maken hoe zich bij mensen als het ware het begrip over henzelf en over de vreemdelingen - zij die buiten de eigen cultuurgroep staan - ontwikkelt, en dat niet alleen op dit moment, maar ook in de tijd. Hij hanteerde dus een heel duidelijke combinatie van synchronie en diachronie. Het idee was - en dat was voor een antropoloog in die tijd zeker iets nieuws - dat de manier waarop wij op dit moment tegen zeg Willem de Zwijger aankijken, te maken heeft met de ontwikkelingen die op hetzelfde ogenblik in onze samenleving spelen en met onze toekomstverwachtingen. Als gevolg daarvan interpreteren wij hem heel anders dan laten we zeggen zestig jaar geleden. Dat probeerde hij mensen bij te brengen: besef de relativiteit, de veranderlijkheid, die te maken heeft met het tijdvak, met de eigen cultuur en focus en nadruk daarbinnen. Toen Locher een jaar of zes geleden wegging, heb ik dat college met heel veel plezier van hem overgenomen en ben het verder uit gaan werken. We deden het al een tijdje samen, hij nam voorbeelden uit Azië en ik uit Latijns-Amerika. Nu geef ik het niet meer, omdat het niet binnen het curriculum past. Of het aan het Stationsplein nog gegeven wordt, weet ik niet, ik hoop van wel.

Ik vind het een belangrijk punt mensen dat begrip bij te brengen. Je kunt daar ook heel goed antropologische grondbegrippen voor gebruiken. Neem bijvoorbeeld ethnocentrisme. Je hebt nu eenmaal de neiging om iemands gedrag, kleding, spraak, geloof of wat dan ook, af te meten aan je eigen normen. Die neiging zie je in de geschiedschrijving natuurlijk ook heel vaak. Ik heb hier een Spaans schoolboekje staan uit 1912 en als je leest wat daarin staat over de Moren, de Arabieren... hoe in die en die veldslag God plotseling aan de horizon verscheen en ervoor zorgde dat de christenen de veldslag wonnen... Dat is natuurlijk héél mooi hè, dat is "Gott mit uns". 1912 ! Een tweede kenmerk van ethnocentrisme

is om alle vreemden over één kam te scheren. Het derde betreft de neiging er vanuit te gaan dat je eigen cultuur volstrekt origineel is. Anderen kunnen best wat geleend hebben, wij hebben óveral van alles naar toegebracht. Niet beseffend wat wij van anderen geleend hebben, niet alleen in materieel opzicht, maar ook in geestelijk opzicht, denkwijzen, structuren - dat is ongelofelijk. We zijn van plan met de Europese Associatie van op Latijns-Amerika gespecialiseerde Historici (AHILA) daarover ter gelegenheid van het Columbus-jaar 1992 een boek uit te brengen. De werktitel is 'Latino America y la civilizaci3n y mentalidad Europea'. Iedereen heeft het altijd over de conquistadores die er naar toe zijn gegaan, er goud en zilver vandaan gehaald hebben, er het katholieke geloof gebracht hebben, alle mogelijke andere gedrag patronen, materiële cultuur, landbouwwerktuigen, noem maar op, het hele scala. Als men zich afvraagt wat wij hebben overgenomen, dan denkt men aan koffie, cacao en bananen en daar houdt het zo'n beetje mee op. Maar wij hebben honderden dingen, ook in geestelijk opzicht, uit Latijns-Amerika overgenomen en doen dat nóg !

Overigens is etnocentrisme niet iets specifiek Europees, alle volken ter wereld hebben het. De binnenland-Papoea's in Nieuw-Guinea hebben zo hun ideeën over de kust-Papoea's en andersom, en vleidend is het in geen van beide gevallen. Dat is doodnormaal. Het enige wat je zou kunnen zeggen is dat het zwaarder weegt op het moment dat volken een dominante rol spelen in de wereld. De door hen opgelegde normen gaan dan voor veel meer mensen zwaarder tellen en kunnen tot grote ontwrichting leiden. Om een voorbeeld te geven: als Spanje erin slaagt grote delen van Midden- en Zuid-Amerika te veroveren, staat voor de Spanjaarden vast dat de Indianen moeten worden gekerstend, zonodig onder dwang. Er was wat je noemt collectieve dwangkerstening van hele dorpen en valleien: het dorpshoofd werd gedwongen alle dorpingen bij elkaar te roepen, ze werden geïndoctrineerd en daarna ging het doopwater er over. U moet zich eens voorstellen wat zoiets bij een volk aanricht ! Als de Spanjaarden in contact komen met de Inca-vorst geven ze hem eem bijbel cadeau. De vorst heeft van z'n leven nog nooit een boek gezien, hij houdt het aan zijn oor, schudt er mee en gooit het op de grond. Voor de Spanjaarden is dit een heilig-

schennis van de eerste orde: de Inca-vorst wijst de bijbel af en smijt hem op de grond. Uiteindelijk wordt hij ter dood gebracht. De man was niet alleen vorst, hij had een goddelijke betekenis voor zijn onderdanen. Stel dat de Turken in 1400 de Paus op het SintPietersplein ter dood zouden hebben gebracht. De christenen zouden hebben verwacht dat God op datzelfde moment met een vlamvend zwaard de heidenen zou vernietigen. Zo iets zullen vele Indianen ook hebben verwacht en dan de ontgoocheling...het gebeurt niet ! Er stort een wereld in. Angst en onzekerheid worden versterkt door een aantal Europese ziekten, waar de Indianen nog geen weerstand tegen hebben en die op een catastrofale wijze om zich heen grijpen. Die geweldige desorientatie, die geestelijke ontwrichting, is bij de verovering van Midden- en Zuid-Amerika een groot probleem geweest. Eén van de beste boeken op dat gebied vind ik nog altijd 'La vision des vaincus' van Nathan Wachtel, de Franse structuralistische antropoloog."

"De huidige sterke belangstelling voor Latijns-Amerika heeft verschillende oorzaken. In het geval van de Verenigde Staten moet de verklaring gezocht worden in de toegenomen economische en militair-strategische betekenis van Latijns-Amerika, later natuurlijk ook in het kader van de Oost-West verhouding. Tijdens de Tweede Wereldoorlog werden er bewust studies verricht op kosten van de Amerikaanse regering. Men stuurde er landbouwspecialisten, sociologen, antropologen op uit, alle mogelijke mensen, niet in de eerste plaats historici. Men wilde concreet materiaal hebben en weten wat er daar precies gebeurde. Er was per slot van rekening tot op zekere hoogte ook penetratie van de zijde van de vijand. Na de oorlog heb je door de politieke en economische ontwikkelingen een steeds sterkere belangstelling gekregen en dat is toen ook in de geschiedbeoefening tot uiting gekomen. Je ziet dat er zich in de Verenigde Staten belangrijke centra ontwikkelen, en op dit moment is in de Verenigde Staten, onder de buiten-Amerikaanse geschiedenis, na de Europese, de geschiedenis van Latijns-Amerika wel de belangrijkste. De laatste tijd richt de aandacht zich ook sterk op Azië. Op een goed moment gaat, denk ik, de wetenschap de verschuivende belangstelling in de politiek en de maatschappij volgen.

In het geval van Europa moet je eerder gaan zoeken naar een ontwikkeling die in het verlengde ligt van de koloniale traditie. Als je Nederland neemt, denk ik dat de wortels van onze interesse liggen in de koloniale geschiedenis van Indië en de West. Net zoals bij de antropologie is zij zich daarna gaan uitbreiden over grotere gebieden. Waar was onze antropologie in eerste instantie sterk in? Uiteraard in Indonesië en enigszins in het Caraïbisch gebied. De kern lag in Indonesië, en de kern van de studie van het niet-Westen lag hier in Leiden en vooral bij de letterenfaculteit. Vergeet niet dat antropologie zich daaruit afgescheiden heeft toen er uiteindelijk via de verenigde faculteiten een sociale faculteit kwam. Als je kijkt naar de leerstoelen bijvoorbeeld, werd Van Lier⁴, als ik me niet vergis, in eerste instantie benoemd tot hoogleraar sociologie en cultuurkunde van Suriname en de Nederlandse Antillen, en werd dat later uitgebreid tot heel Midden- en Zuid-Amerika. Van Lier was in 1947 bij De Josselin de Jong gepromoveerd op de zeventiende- en achttiende-eeuwse ontwikkeling van de Surinaamse plantagekolonie.⁵ Na z'n benoeming in Leiden is hij op reis gegaan door Latijns-Amerika en is met name lange tijd in Brazilië geweest. Zo ben ik ook in de geschiedenis van Latijns-Amerika terecht gekomen. Mijn eerste werk als student-assistent niet-westerse sociologie had te maken met onze eigen koloniale geschiedenis: de positie van Indianen in de plantagekolonie Suriname en het transport van slaven tussen Paramaribo en Amsterdam en hun positie. Je kunt rustig zeggen dat het in veel West-Europese landen op deze manier gegaan is.

Net als in Nederland is de beoefening van de geschiedenis van Latijns-Amerika in Engeland en Frankrijk grotendeels een naoorlogse zaak. Wel waren er in deze landen en in Duitsland al vóór de Tweede Wereldoorlog enkele historici, die sterk geïnteresseerd waren in de koloniale geschiedenis van Latijns-Amerika en die in de jaren dertig en veertig belangrijke studies hebben gepubliceerd. Daarnaast zijn er in Berlijn en Wenen centra die al lang vóór de oorlog een naam hadden, vooral op het terrein van de pre-Columbiaanse culturen. De Spanjaarden hielden zich al veel langer met de koloniale geschiedenis van Spaans Amerika bezig, maar echt vanuit hun eigen streng legalistische en op

instituties gerichte optiek. Ze bleven vermoedelijk mede als gevolg van het Franco-régime lange tijd betrekkelijk geïsoleerd. In het algemeen kun je stellen dat de belangstelling na 1945 groeit, maar pas na 1960 komt de grote explosie. Hierbij spelen overigens nog andere factoren een rol.

Een belangrijk punt is dat er zich na de Tweede Wereldoorlog in de grote Latijnsamerikaanse landen een professionalisering van het vak heeft voorgedaan. Je ziet dat in Mexico, in Argentinië, in Brazilië. Vóór die tijd waren er wel éénlingen, die

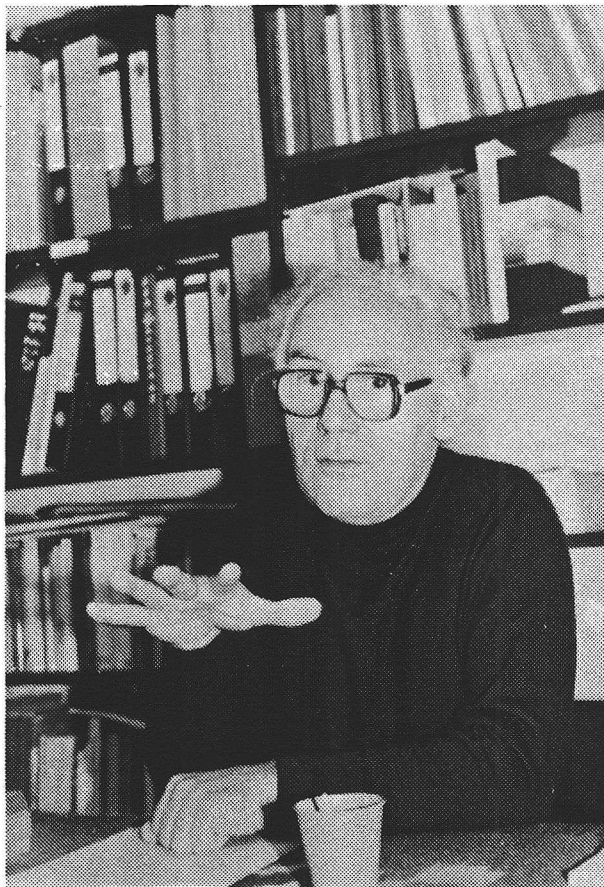

foto: R. Raben

ook bijzonder bekend zijn geworden, maar later komen er goede opleidingen en verschijnen er goede en erkende vaktijdschriften. Daarnaast is er met name in de jaren zestig een intensieve uitwisseling geweest van studenten uit Latijns-Amerika met die uit Europa en Noord-Amerika. In Europa hebben Engeland en Frankrijk daar een belangrijke rol bij gespeeld. Sommige 'colleges' in Oxford en Cambridge hebben er lange tijd een gewoonte van gemaakt regelmatig 'fellows' uit te nodigen, erkende beroepsbeoefenaren, maar ook goede studenten. Er promoveren nog altijd veel Latijnsamerikaanse historici in Engeland en Frankrijk. Die professionalisering heeft ook te maken met de economische 'boom' van na de oorlog, waardoor er meer geld beschikbaar kwam voor onderwijs en onderzoek.

Dan is er het feit dat, veel meer dan in Nederland bijvoorbeeld, de geschiedenis in al die landen een belangrijke politieke rol kan spelen. Je hebt er interpretaties van de geschiedenis die een belangrijke rol vervullen bij het benadrukken van van de nationale eenheid, de nationale waardigheid, de nationale kracht. Zo'n interpretatie pleegt soms wel eens aardig af te wijken van datgene wat minder politiek ingestelde historici in het veld en het archief feitelijk aantreffen. Ik denk bijvoorbeeld aan de officiële Mexicaanse geschiedenis zoals die in de schoolboekjes staat. Die is in hoge mate tendentiekus. 'Historia oficial' betekende dat er geld kwam voor onderzoek, maar met een zekere mate van controle. In Mexico had je bijvoorbeeld een staatsinstituut voor de bestudering van de Mexicaanse Revolutie (1910-1940) in de verschillende deelstaten, maar dat betekende wel dat het onderzoek moest laten zien dat in die deelstaten de Revolutie ook had plaatsgevonden. In verschillende deelstaten hebben de officiële onderzoekers daar veel moeite mee gehad. Het enige echte nut van die officiële publicaties is dat ze vaak een lange opsomming geven van bronnen.

Daar is een reactie op gekomen, en dat is echt niet iets van de laatste tien jaar. In Mexico zijn het kritische antropologen en historici geweest die zich in de jaren zestig tegen de 'historia oficial' zijn gaan afzetten, op grond van concrete maatschappelijke ontwikkelingen waar ze mee werden geconfronteerd. In die jaren krijg je de grote stroom van doodarme boerenemi-

granten naar Mexico-Stad ; ieder jaar kwam er een miljoen bij. Ja, dan ga je je afvragen hoe dat komt. De Revolutie predikte welvaart en sociale voorzieningen voor allen: 'Het land aan de boeren', 'betere arbeidsvoorwaarden' en 'democratie', dat waren de grote slogans. Als je dan ziet dat er in het Mexico van de jaren zestig een toenemende sociale ongelijkheid is en een toenemende manipulatie door de regeringspartij op alle politieke niveaus , dan lijkt er iets niet te kloppen. Vanuit die persoonlijke ervaring met de eigen samenleving is men zich kritisch gaan opstellen. Hetzelfde is, naar aanleiding van ontwikkelingen in de laatste veertig, vijftig jaar in Argentinië gebeurd. Er zijn in die landen natuurlijk nog altijd gebeurtenissen en personen die onaantastbaar zijn. Het is ondoenlijk om in Venezuela op dit moment een uiterst kritische, laten we zeggen iconoclastische biografie te schrijven over Simon Bolivar. Dat zou tot grote beroering leiden. Je komt niet in de gevangenis, maar je trapt een heel land op de tenen. Gevoeligheid van onderwerpen van onderzoek is in Latijns-Amerika een groot probleem, alhoewel ik denk dat dat in andere landen buiten Europa ook zo is. Gebrek aan consensus, ethnische en culturele verschillen kunnen leiden tot verkramptheid: "Wij zijn een nationale staat, alle bewoners zijn staatsburgers, ook die Indianen die daar heel hoog in die vallei wonen zijn Peruaanse staatsburgers." Dat idee leeft vaak sterk bij politieke elites en ook bij veel intellectuelen."

"Als je als Europeaan in Latijns-Amerika onderzoek doet, dan heeft dat zo z'n voor- en nadelen. Eén voordeel is dat het stereotype van Europeanen in die landen toch minder negatief is. Noord Amerikanen, 'Yankees', dat begrip heeft duidelijk een negatieve connotatie en dat heeft ook z'n redenen, dat weten we allemaal. Voor de Europeanen speelt dat over het algemeen minder, behalve misschien voor Britten in Argentinië. Het tweede voordeel is dat wij in tegenstelling tot de Latijns Amerikaanse historici meer afstand kunnen nemen van een aantal 'hot issues'. Wij kunnen natuurlijk de vorming van krottenwijken rond de grote steden betreuren of het gedrag van militairen afkeuren, gevoels van afkeer of medelijden hebben, maar we voelen niet die intense betrokkenheid die de mensen daar bij de zaak hebben, en

kunnen zo bepaalde dingen afstandelijker bekijken. Ik denk dat dat een voordeel is.

Een nadeel is dat wij niet goed zijn ingeburgerd in de lokale cultuur, de spraak, de literatuur. Ik heb daar in mijn oratie ook nadrukkelijk op gewezen⁶, niet om TCLA naar voren te schuiven, maar omdat het een belangrijk punt is. Als je bijvoorbeeld onderzoek doet naar de sociale omstandigheden in de volkwijken van de binnenstad van Lima aan het eind van de negentiende eeuw dan zul je niet alleen een behoorlijke kennis van het Spaans moeten hebben, maar ook van het Spaans van die periode. Je moet die taal enigszins onder de knie hebben als je kranten, lokale verslagen, documenten en dergelijke wilt kunnen lezen. Je moet in staat zijn die informatie adequaat te annoteren. Het is voor Nederlanders al moeilijk om bijvoorbeeld een dagboek van iemand uit het Zandijk van de achttiende eeuw te lezen. Dat 'einfühlen' in de cultuur van een streek in een bepaalde periode, dat is verschrikkelijk moeilijk. Als je dat niet doet, loop je het risico dat je met een analyse komt die volzit met interpretaties die uit je Westeuropese cultuur voortkomen. Denk aan het ethnocentrisme !

Ik heb eens een keer een stuk geschreven over de Mexicaanse Revolutie in een klein provinciestadje in 1910, en dat vervolgens aan een lokale informant toegestuurd. Dat was een man van tegen de tachtig die op lokaal niveau een belangrijke rol had gespeeld in die tijd. Ik ben vervolgens naar hem toegegaan om zijn visie erop te bespreken. Dat was heel interessant. Op het moment dat de zaken op schrift komen te staan gaat er bij zo'n Mexicaan - ik kende hem goed, had dertig interviews met hem gemaakt - iets veranderen. Hij was er wat je noemt eens even mooi voor gaan zitten en had een flink stuk 'historia oficial' gegeven, waar hij het eigenlijk helemaal niet mee eens was. Hij kwam uit een gebied waar de revolutie veel mensen helemaal geen gelijkheid en economische verbetering had gebracht. Dat had hij me allemaal wel gezegd, maar toen hij het in mijn stuk op schrift had zien staan was hij dat allemaal gaan veranderen. Het werd immers officieel. Maar hij haalde er ook een aantal punten uit, waaruit typisch een eurocentrische interpretatie bleek, een gebrek aan kennis van de lokale cultuur en onvoldoende inzicht in

de gedachtenwereld van de participanten in die periode.

Het opleiden van mensen voor archiefonderzoek in Latijns-Amerika is bepaald géén sinecure. In 1987 komt er een gast-docent uit Mexico om mijn studenten onder handen te nemen. Dat is het beste, maar dat kun je je onder het huidige bezuinigings-régime maar één keer permitteren. Een tweede mogelijkheid om studenten goed voor te bereiden, is ze naar Latijns-Amerika sturen om er voor minimaal een half jaar een 'dwc' en de daarmee samenhangende colleges aan een plaatselijke universiteit te lopen, zodat ze de lokale visies leren kennen. Pas als ze dat gedaan hebben, kunnen ze eigen archiefonderzoek doen, onder leiding van een lokaal historicus. Dat kan heel verantwoord gebeuren, omdat zoals ik al zei de historici in de grote centra van Latijns-Amerika op een goed niveau worden opgeleid. We groeien steeds meer naar elkaar toe. Er zijn de laatste twintig jaar vrij veel contacten. Men ziet elkaar regelmatig op congressen en symposia. Als je je bezighoudt met de geschiedenis van een gebied buiten Europa, moet je ook proberen op z'n minst eens in de twee jaar dat gebied te bezoeken. De afgelopen vijf jaar is het me gelukt elk jaar te gaan.

Je moet daar dan niet in je eentje een archief induiken, maar aan een universiteit gaan zitten en meedraaien in één of ander 'dwc' en - wat erg belangrijk is - lokale studenten betrekken bij je onderzoek. Want je kunt daar niet meer zoals vroeger gewoon naar binnen lopen en bijvoorbeeld zeggen: "Goedendag, ik zou graag de ontwikkeling van de textielindustrie in de stad Puebla in de negentiende eeuw willen gaan onderzoeken". Formeel kan het wel, want je mag dat land in, maar je trapt iedereen op zijn of haar tenen, om het even of het nu Mexico is, Buenos Aires of Santiago de Chile. Tegenwoordig zoek je eerst met de lokale collega's van te voren uit of er al mensen bezig zijn met een onderwerp. Zo ja, dan treed je daar voorzichtig mee in contact en stel je voor om het thema eventueel gezamenlijk aan te pakken; je probeert tot een afbakening te komen. Je moet samenwerken met een lokaal historicus en samen met zijn studenten - die ook moeten worden opgeleid - en de Nederlandse studenten archiefwerk gaan doen. Zo stel je iets tegenover het feit dat ze hun medewerking geven en je gebruik mag maken van hun archieffaciliteiten.

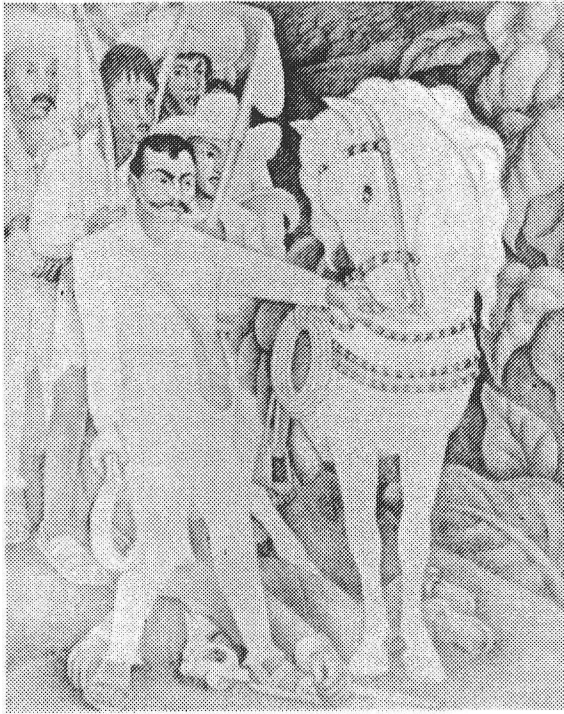
Bovendien wordt het materiaal dan vanuit verschillende optieken benaderd, wat volgens mij essentieel is om te komen tot een zo gedifferentieerd mogelijke visie. Je moet in die landen geweldig oppassen om niet de vreemdeling te worden die usurpeert. Men staat absoluut niet te juichen voor elk onderzoek dat door een buitenlander wordt gedaan. In Mexico is men wellicht het meest kritisch vanwege de jaarlijkse invasie van Noord Amerikanen die zonnig een 'PhD' moeten halen, maar voor de andere grote landen geldt hetzelfde. Men staat ook niet te dringen om Europeanen binnen te halen, maar vindt het toch wel interessant om met ons samen te werken omdat we een andere visie hebben dan de Noord Amerikanen. Bovendien kun je als Europeaan op één punt een wezenlijke bijdrage leveren: de kennis van de Europese geschiedenis is onder Latijns Amerikaanse studenten niet best over het algemeen. Toch is zeker een deel van de Europese geschiedenis voor Latijns-Amerika van groot belang geweest. Je kunt in je 'dwc's' wijzen op de Europese geschiedenis in het algemeen maar met name op bepaalde ontwikkelingen en processen, die natuurlijk in Latijns-Amerika niet identiek zijn geweest, maar waar toch hele interessante parallellen te trekken zijn, neem bijvoorbeeld agrarische ontwikkeling, de stadsvorming et cetera. Op dit punt kan er sprake zijn van een wezenlijke bijdrage aan hun programma, van reciprociteit."

"Ik heb in mijn oratie met name gepleit voor de beoefening van de Mexicaanse geschiedenis op micro-niveau. De lokale optiek moet naar voren gebracht worden, dat wil zeggen de optiek van beneden naar boven. Het probleem doet zich namelijk voor dat als je werkt met een optiek van boven naar beneden, bijvoorbeeld die van de nationale staat Mexico, je bij onderzoek naar een lokale samenleving niet verder gaat dan de prioriteiten en interessen van dat nationale niveau, terwijl de opties of 'issues' op die twee niveau's helemaal niet aan elkaar gelijk hoeven te zijn. Daarnaast kan het best zijn dat er op lokaal niveau aanzetten zijn geweest tot aanpassing aan een nieuwe situatie die hoogst origineel waren en sterk afweken van wat eigenlijk van bovenaf werd bedoeld, maar die, omdat men dat niet wilde of er geen oog voor had, volslagen buiten het beeld zijn gebleven. Een voorbeeld: in de 'historia oficial' van de Mexicaanse Revolutie is

de rol van de landheer altijd negatief beoordeeld. De landheer was de uitbouter van de boeren, bebouwde zijn land slecht of uitsluitend ten behoeve van een exportproduktie en was statusgeoriënteerd. Uit het onderzoek van de laatste twintig jaar blijkt echter dat dat wel voor een aantal landheren opgaat, maar vermoedelijk niet eens voor de meerderheid. Zo wordt in de officiële geschiedenis voortdurend gesproken over de guerrillos, de soldaten van Zapata en Villa, die het grootgrondbezit bezetten en het land aan de boeren gaven⁷ Uit detailonderzoek wordt steeds duidelijker dat dat hier méér en daar minder is gebeurd, dat er in veel gebieden helemaal geen land is bezet of verdeeld, en dat revolutionaire leiders soms het grootgrondbezit zelf zijn gaan exploiteren met de boeren als hun arbeiders en onder omstandigheden die nauwelijks beter waren dan voordien.

Er komt dit jaar bij Princeton University een boek uit, "Riot, Rebellion and Revolution in Rural Mexico", bezorgd door Friedrich Katz, een van de beroemdste historici op het gebied van de Mexicaanse Revolutie. In dat boek geef ik een schitterend voorbeeld van zo'n geval in de deelstaat Tlaxcala. In de 'historia oficial' is nooit tot uitdrukking gekomen dat er landheren waren die zich aansloten bij de rebellen en met hen hebben samengewerkt. Soms sloten ze een 'deal': "Wat hebben jullie nodig aan graan, vee, trekdieren enzovoort? Akkoord, dat krijgen jullie van mij. In ruil daarvoor laten jullie mij hier rustig zitten". Die landheren namen een lokaal gesproken logische beslissing. Er is een enorme variatie in omstandigheden, zelfs van dorp tot dorp. Ik beschrijf ook waarom een bepaald dorp weigert zich aan te sluiten bij de rebellen. De oorzaken daarvan lagen in vroegere conflicten over land, water en huwelijken met buurdorpen. Al dat soort factoren spelen mee als er politieke beslissingen moeten worden genomen. Het kan best zijn dat de argumenten weinig of niets te maken hebben met de 'issues' waar het op dat hogere politieke niveau om gaat. Ik denk dus dat je op lokaal niveau onderzoek moet doen om achter de historische realiteit van dat lokale niveau te komen.

Aan de andere kant kun je en moet je je afvragen wat daar voor algemeen beeld komt. In eerste instantie ben ik geneigd te zeggen: "Bij God, ik weet het niet". Tegelijkertijd denk ik

Zapata (Diego Rivera)

Uit: George Wolfskill en Douglas W. Richmond ed.,
*Essays on the Mexican Revolution. Revisionist views
of the leaders.* (University of Texas 1979)

aan het boek van Allan Knight dat in 1986 verschenen is.⁸ Hij is
zojuist benoemd tot hoogleraar Latijnsamerikaanse geschiedenis
aan de universiteit van Austin. Zijn werk is zeker controversi-
eel - er zijn historici, ook onder mijn vakgenoten hier, die de
vloer met hem wensen aan te vegen. Hij heeft geprobeerd met wat
er aan gepubliceerde studies is, ook antropologische, een pen-
seelstreek te geven van de Mexicaanse Revolutie met de nadruk op
die regionale en lokale diversiteit, het niet-geplande, het on-
gecoördineerde. Gedurfd, want het materiaal is bij lange na niet

volledig en bij een aantal studies die hij gebruikt heeft, kun je zeker grote vraagtekens plaatsen, al was het alleen maar vanwege de sterk uiteenlopende doelstellingen van de auteurs. Het is dus mogelijk de vloer met hem aan te vegen, maar ik waardeer het in hoge mate dat hij z'n nek heeft uitgestoken. Voordat we proberen tot een nieuw en ander beeld te komen, moeten we echter eerst wat meer besef krijgen van de enorme differentiatie, de complexiteit en de verschillen in beslissingen en gebeurtenissen op lokaal niveau. Het is echter verschrikkelijk moeilijk om tot zo'n beeld te komen. Er is nog steeds onvoldoende materiaal, bovendien is het voor hele regio's en tijdvakken gewoon niet meer te achterhalen. We zullen voor de reconstructie van dat beeld dus minder moeten letten op homogeniteit en sluitendheid, maar een *modus vivendi* moeten trachten te vinden waarbij we bewust een aantal vragen - die we toch nooit meer kunnen oplossen - openlaten. Het zal dus aanzienlijk complexer en gedifferentieerder zijn en ook gaten vertonen. Van het beeld dat nu van de Mexicaanse Revolutie bestaat weten we dat het onjuist is. Dat geldt niet alleen voor de Revolutie maar ook voor de negentiende eeuw, zoals blijkt uit recente studies daarover, waarvan de doctoraalscriptie van Frank Schenk over de desamortisatie van de communale gronden er één is.⁹ Maar je kunt mensen niet het zicht op een historische ontwikkeling in een bepaalde periode ontnemen door te zeggen dat het algemene beeld niet deugt. Je moet daar iets tegenover stellen; niet alleen afbreken maar ook reconstrueren. Voor de Mexicaanse geschiedenis geldt dan: voor wat betreft de revolutie meer nadruk leggen op differentiatie en voor wat betreft bijvoorbeeld de negentiende eeuw aangeven dat de continuïteit groter is geweest dan de tot nu toe aangenomen breekpunten in de nationale geschiedenis doen vermoeden.

Aan een dergelijke verandering van het bestaande beeld werkt Slicher van Bath met zijn leerlingen voor de koloniale periode. Jaren geleden al wees hij in zijn studies op het autonome belang van economie en maatschappij in verschillende regio's en op de onderlinge connecties tussen diverse gebieden in Latijns-Amerika. Dat heeft ook op mij invloed gehad. Ik zal me niet gaan bezighouden met de koloniale periode - ik heb mijn handen vol aan de

negentiende- en twintigste eeuw - maar anderen, zoals Ouweneel en Schenk, zullen de initiatieven van Slicher in Leiden verder uitbouwen. De koloniale periode is in Leiden zeker geen afgesloten hoofdstuk, integendeel. Het komend voorjaar, van 18 tot 20 maart, is er een congres van de vakgroep TCLA over koloniaal Latijns-Amerika: "Cultural Identity in Colonial Latin America", met een groot aantal belangrijke buitenlandse sprekers. We hebben bewust de koloniale tijd genomen op het gebied van geschiedenis, literatuur en socio-linguïstiek. Het interessante is namelijk - en dat hebben we bewust zo geregeld - dat de historici ook bij de lezingen over literatuur zullen zijn. Als je het hebt over "Cultural Identity" kan een historicus een prachtig verhaal houden over opkomend zelfbewustzijn bij Indiaanse groepen in het achttiende-eeuwse Oaxaca, maar de presentatie wint aan dimensie als ook wordt gesproken over de reflecties daarvan in de koloniale literatuur. Ik denk dat hier geschiedenis en literatuur heel dicht bij elkaar liggen: een goede literator kan niet zonder geschiedenis en een goed historicus niet zonder de lokale literatuur van de periode waar hij mee bezig is."

"Het is voor een historicus onontbeerlijk om bij een onderzoek naar een bepaalde streek in een bepaalde tijd kennis te nemen van de romans, de poëzie en eventueel de 'corridos' uit die streek en die periode.¹⁰ Ik heb zelf de ervaring dat het een aantal vragen kan oproepen en zaken in een perspectief kan plaatsen. Ik heb veldwerk gedaan in Tlaxcala voor de periode 1910-1920 en na mijn onderzoek kreeg ik een heruitgave van een roman uit die periode in handen die ik tijdens mijn onderzoek niet had gezien. Na lezing ervan ben ik weer eens in mijn onderzoeksmateriaal gedoken en moest ik toch een wijziging in mijn visie aanbrengen. Literatuur is ook van belang om het lokale tijdsbeeld voor ogen te krijgen. Dat geldt eens te meer als er geen informanten meer zijn voor je onderzoeksperiode, zoals dat nu voor de revolutieperiode gaat gelden.

Daarnaast heeft de literatuur, met name voor Latijns-Amerika, de functie te laten zien dat er naast de werkelijkheid die een buitenstaander waarneemt, nog andere dimensies van beleving zijn. Neem bijvoorbeeld "De herfst van de patriarch" van Márquez. Daarin wordt de bizarre, voor ons doen onwerkelijke, sfeer be-

schreven van een almachtige lokale machthebber. Dat herken ik zeer goed: ook in de negentiende eeuw heeft dat soort lieden veelvuldig in Mexico en Centraal-Amerika gefigureerd. Het personage van de patriarch is waarschijnlijk geënt op typen als Anastasio Somoza. Dat idee, om over te stappen van de werkelijkheid van dit moment naar een onwerkelijkheid en vandaar gewoon weer in de werkelijkheid terug te keren, dat is iets dat je, met name in gebieden met een grote Indiaanse bevolking, veelvuldig aantreft. Behalve bij Márquez vind je dat ook terug bij Asturias en vele anderen. Waar je ook onderzoek doet, je maakt die vermenging van sferen mee, terwijl wij de neiging hebben ze van elkaar gescheiden te houden. Als een Europeaan, zonder kennis van het inheemse, dergelijke literatuur leest, vraagt hij zich af wat er gebeurt. Als je echter "the Teachings of don Juan" of "A Seperate Reality" van Castaneda leest, waarbij iemand wordt ingewijd in die wereld, kun je het al veel beter plaatsen. Vergeet niet dat het gebruik van hallucinerende middelen - wat wij onmiddellijk in de sfeer van drugs en verslaving trekken - daar in bepaalde gebieden onderdeel uitmaakt van rituelen en ceremoniën.

Het kan je dus als historicus overkomen dat je geconfronteerd wordt met rapportages of, bij 'oral history' met een verhaal, waarin die twee werelden samenvallen. Dat heb ik zelf ook meegemaakt. In Latijns-Amerika is 2 november, 'Allerzielen', een heel belangrijke feestdag, met name in Mexico en heel Meso-Amerika. Voor de Indiaanse volken is de dodencultus altijd zeer belangrijk geweest. Het samenzijn met de doden op hun versierde graven, waar men desnoods de hele nacht gezellig babbelend, etend en drinkend doorbrengt, is daar iets vanzelfsprekends. Wij vinden dat op z'n zachtstgezegd vreemd, maar men kijkt daar heel anders tegen de dood aan. Nou heb ik het meegemaakt dat ik in een dorp bij een boer was in de nacht van 1 op 2 november. Het huisaltaar was met kaarsen en bloemen versierd en daar stonden de giften voor de doden: de pannetjes met pap, het feestbrood en alle andere geschenken. De hele nacht werden er verhalen verteld. Een aantal van die verhalen had te maken met de Revolutie en daarin figureerde ook de grote held van de regio, de man die er in geslaagd was daar in die periode twee jaar de baas te zijn en er een soort van boerenrepubliek gevestigd had. Alleen de

landheren die met hem samenwerkten bleven zitten. De rest van het land ging naar de boeren, alhoewel later gebleken is dat die rebellenleiders de boeren ook plukten. In die verhalen zaten hele irreële elementen. Die leider zou in een grot contacten hebben gehad met Indiaanse goden en met Cortés. Hij vroeg daar raad.

Zo is het in die nacht ook mogelijk dat gesneuvelde 'revolutionarios' opstaan en de mensen gaan bezoeken. Nu kan je als historicus natuurlijk zeggen dat dat niet relevant is. Misschien is het toch wel belangrijk voor je 'Einfühlung': wat voor beeld hebben de mensen nú van zo'n lang geleden vermoorde leider. Ook mythologisering kan belangrijk zijn voor het verscherpen en completeren van het beeld. Verschillende boeren hebben me verteld dat ze Zapata hadden gezien op zijn witte paard. De kans lijkt me niet zo groot, maar het komt naar voren; je hebt te maken met die sterke verbondenheid met de doden. Die rebellenleider kwam terug bij enkele families waar ook nog mensen leefden die hem zouden hebben gekend. Men vertelt hoezeer hij teleurgesteld was over de ontwikkelingen. Daar zitten zeker de wensen en verwachtingen van deze boeren in verweven, want ook zij zijn natuurlijk teleurgesteld."

"Je hebt in Latijns-Amerika nu eenmaal te maken met inheemse samenlevingen die ver buiten je eigen cultuursirkel liggen. Vandaar dat het voor historici belangrijk is zich een deel van de antropologische benaderingswijze eigen te maken. Je moet als historicus geen antropologie gaan bedrijven, maar je kunt wel de instrumenten gebruiken. Bij het onderzoek naar de revolutionaire periode werken antropologen en historici vruchtbaar samen. Die verbintenis is in Mexico van vrij vroege datum omdat er al vóór 1920 enkele antropologen waren - opgeleid met name door Franz Boas¹¹ - die een rol hebben gespeeld in de revolutie. Na de revolutie hebben zij met steun van de regering onderzoek gedaan naar boerensamenlevingen. De eerste studie dateert al van 1916. Er was een zekere verbondenheid van jonge antropologen met de revolutionairen. Dat is ook de reden waarom latere generaties antropologen die zagen dat het een hele andere kant opging met die revolutie, steeds kritischer werden. Later kwamen daar ook de geschiedenisstudenten bij. Die twee groepen

zijn samengegaan. In zekere zin is dat elders ook gebeurd, zij het wat later. In Peru is er bijvoorbeeld in de jaren twintig een aanzet gegeven door de schrijver Mariátegui . Hij had een sterke antropologische belangstelling, contacten met antropologen en historici, en pleitte in die tijd al voor een eigen Indiaans-Amerikaanse vorm van socialisme. Daar is het nooit van gekomen, maar na de Tweede Wereldoorlog zijn de kritische antropologie en geschiedenis in Peru sterk opgeleefd. De combinatie is ook in Brazilië en Colombia te vinden. Er zijn natuurlijk landen waar als gevolg van de binnenlandse situatie de mogelijkheid van kritiek of het samengaan van de twee disciplines gering is, bijvoorbeeld in de Centraalamerikaanse landen en in Chili. Als er onderzoek wordt gedaan dat duidelijk revisionistisch van karakter is, dan gebeurt dat in ballingschap. Het aantal Chilenen dat in Nederland, Frankrijk en Engeland op revisionistische onderwerpen promoveert, is aanzienlijk.

Je kunt je afvragen in hoeverre die revisies invloed hebben op de ontwikkelingsmodellen die men in die landen hanteert. Men had in het ontwikkelingsdenken - dat pas na de Tweede Wereldoorlog opkwam - in eerste instantie het Euro-Amerikaanse model voor ogen en zocht naar die ontwikkelingen die daar het meest op aansloten. Zo keek men naar de vermindering van de invloed van de militairen, naar het toenemen van het aantal burgerregeringen en hun kracht en zocht men naar de opkomst van een stedelijke en rurale middenklasse als bastion van politieke stabiliteit. Aan het eind van de jaren vijftig ging dat mis. Het bleek dat de middenklasse niet zo snel groeide als men vermoed had en dat het een afhankelijke, uit ambtenaren bestaande groep was. Verder verschenen de militairen op een goed moment weer op het toneel en kwamen er andere maatschappelijke experimenten op, zoals in Cuba. Je kreeg een ommezwaai. Men ging vraagtekens plaatsen bij dat Euro-Amerikaanse model. Men wees erop dat de inbedding van de Latijnsamerikaanse landen in het Euro-Amerikaanse marktsysteem het die landen onmogelijk maakte zich werkelijk te ontwikkelen. Daar werd door een aantal leiders een politieke conclusie aan verbonden in de zin van "Je moet je daar uit los maken, kijk naar Cuba". Dan komt dus het eerdergenoemde dependencia-denken op, wat weer fel bekritiseerd wordt als later

blijkt dat naast die externe factoren ook interne factoren een rol spelen. Dan komt ook met antropologische en historische studies het probleem van die veel grotere differentiatie naar voren en het belang van autonome, lokale situaties en de continuïteit vanuit het verleden.

Samenvattend zou je kunnen zeggen dat de bijdrage die revisie van het traditionele historische beeld aan ontwikkelingen in de toekomst kan leveren, vooral kan liggen in het benadrukken van lokale ontwikkelingen. Ontwikkelingen die er geweest zijn, wellicht zijn afgebroken of latent nog aanwezig zijn en een eigen karakter hebben. Als men meer op de wortels van de eigen ontwikkeling gaat letten, kan dat er misschien toe leiden dat men het in eigen potentieel gaat zoeken en breekt mogelijk het besef door dat het heil voor de toekomst niet hoeft te komen van een Euro-Amerikaans- of een uit Oost-Europa afkomstig socialistisch model, maar dat de oplossing kan liggen in vormen van syncretisme van eigen, lokale modellen."

NOTEN:

1. H.Ph. Vogel MA, docent geschiedenis van Latijns-Amerika aan de subfaculteit geschiedenis van de universiteit Leiden.
2. Stationsplein 12 te Leiden: hier is de subfaculteit culturele antropologie en niet-westerse sociologie gevestigd.
3. Prof.dr. G.W. Locher (Waspik 1908), hoogleraar in de sociologie en cultuurkunde van Zuidoost-Azië en het Zuidzeegebied te Leiden, vanaf 1954.
4. Prof.dr. R.A.J. van Lier (Paramaribo 1914), buitengewoon hoogleraar in de sociologie van Suriname en de Nederlandse Antillen te Leiden en hoogleraar in de agrarische sociologie van niet-westerse gebieden te Wageningen.
5. Prof.dr. J.P.B. de Josselin de Jong (Leiden 1886-Zeist 1964), hoogleraar in de volkenkunde van Nederlands-Indië in verband met de algemene volkenkunde te Leiden.
6. 'Clio en de campesinos in de Mexicaanse Revolutie. De lange ongeplaveide weg naar het dorp'. Leiden, november 1986.
7. Francisco Villa, bijgenaamd Pancho (1877-1923), Mexicaans bendeleider en revolutionair. Emiliano Zapata (1879-1919), Mexicaanse boerenleider.
8. Allan Knight, *The Mexican Revolution* 2 dln. (Cambridge 1986).
9. Zie elders in dit nummer.
10. 'Corridos' zijn strijdliederen.
11. Prof.dr. F. Boas (Minden, Westfalen 1858-New York 1942), van 1899 tot 1936 hoogleraar antropologie aan Columbia University.